

Матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 вересня 2015 року

УДК 027:930.2

Гуль О. М.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПРОВЕНІЄНЦІЇ КНИЖКОВОГО ЗІБРАННЯ ЛЕОНА ІДЗИКОВСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Висвітлено значення провенієнцій як історичного джерела в реконструкції бібліотечних фондів історичних бібліотек. Охарактеризовано різновиди провенієнцій, які розкривають шляхи формування та організацію книгозбірні Леона Ідзіковського та є важливим джерелом при виявленні та реконструкції цього книжкового зібрання.

Ключові слова: провенієнція, екслібрис, печатка, бібліотечний ярлик, марка книготорговця.

Gul O.

PROVENANCE OF LEON IDZYKOVSKY'S BOOK COLLECTION AS A SOURCE OF HISTORICAL AND BIBLIOLOGICAL RESEARCH

The article deals with provenance as a source of historical and bibliological research. Compiled has been the list of provenance on the books from Leon Idzykovsky's books collection. The author studies the role of provenance in the reconstruction of library collections.

Keywords: provenance, book collection, book label, stamp, exlibris, booksellers marks, history of book.

Протягом останнього десятиріччя в Україні почало активно розвиватися історичне бібліотекознавство. З'явилося багато наукових праць, пов'язаних з дослідженням історії формування, встановлення походження, реконструкції складу та змісту історичних бібліотек. На жаль, тривалий час ці фонди вважалися неактуальними і зберігалися в резервних книгосховищах бібліотек.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) триває інтенсивна робота з виявлення та реконструкції книжкових колекцій. Важливими документальними джерелами при дослідженні історії розповсюдження книги, історії розвитку бібліотек, а також одним із основних інструментів при фізичному відтворенні книжкових фондів бібліотечних зібрань та історичних колекцій є дослідження провенієнцій.

Віктор Соколов у статті «Визначення терміна «провенієнція» в книгознавстві в контексті досліджень відомостей про власницьку належність книги» зазначає, що «у книгознавстві термін провенієнція визначає вкладні й власницькі записи та книжкові знаки (екслібриси, суперекслібриси, печатки, наклейки тощо), що свідчать про власницьке походження та належність документа (книги), визначають колишніх власників або належність до бібліотечного зібрання чи книжкової колекції» [1, с. 3].

Англійський книгознавець та Президент бібліографічного товариства (Bibliographical Society) Девід Пірсон, у книзі «Провенієнційне дослідження в історії книги» розподіляє провенієнції на два типи, які можуть бути визначені як прямі та непрямі.

Прямі складаються з доказів, які можна знайти під час розгляду книги. Вони включають так звані «внутрішні» та «зовнішні докази». До «внутрішніх доказів» відносять рукописні записи, написані в книзі, екслібриси, прикріплені на форзаці, печатки. До «зовнішніх» – гербові штампи, які знаходяться на оправах книг, топографічні марки, які вказують на місце розміщення книг у фонді; особливі види оправи, що стосуються книги як фізичного об'єкта.

Непрямі свідчення провенієнцій складаються з доказів не вміщених в самій книзі:

- згадування про них у листах;

- записи з аукціонних продажів;
- записи у каталогах книготорговців;
- згадки у архівних документах особи або установи [2].

Ці прямі та непрямі ознаки дозволяють ідентифікувати окремі примірники рідкісних та цінних книг, дають уявлення про їхнє розповсюдження та колекціонування, є важливим чинником для реконструкції втрачених на сьогодні чи розпорошених книгозбірень. Дослідження провенієнцій в першу чергу направлене на старовинні книги, що неодноразово змінювали власника і нині зберігаються в спеціалізованих фондах бібліотек.

Мета даної публікації – висвітлити роль і значення провенієнцій у дослідженні комплектування та організації книгозбірні Леона Ідзіковського, надати видову характеристику провенієнцій, розмішених на примірниках цієї книгозбірні.

12 січня 1859 р. Леон Вікентович Ідзіковський (1827–1865) заснував торгову фірму у Києві, на Хрещатику, а незабаром і видавництво. Після смерті у 1865 р. Леона Ідзіковського, фірму «Л. Ідзіковський» очолила його дружина Герсилья Гнатівна Ідзіковська (Бухаревич) (1832–1917), не змінюючи назви фірми. Протягом всього часу існування вона мала назву, пов'язану з іменем свого засновника. З 1883 р. до керівництва приєднався, а незабаром й очолив фірму, їх син, Владислав Леонович Ідзіковський (1864–1944) [3; с. 227].

У 1870 р. при книгарні була відкрита бібліотека для читання, що містила близько 40000 томів різними мовами: російською, польською, французькою, німецькою та англійською з усіх галузей знань. Фонди постійно поповнювались, так, уже 1910 р. бібліотека складалась з 90000 томів книг. У 1914 році фонди книгарні нараховували понад 173000 видань російською, українською, французькою, польською, англійською, німецькою мовами. Бібліотека Леона Ідзіковського проіснувала до 1918 року.

Сьогодні у фонді Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ виявлено понад 500 книг з бібліотеки Ідзіковських німецькою, французькою, англійською та польською мовами. Робота з виявлення інших примірників триває.

Проведене дослідження провенієнцій дало можливість згрупувати їх за видовими ознаками.

Першу групу власницьких знаків складають екслібрис та суперекслібрис – знак, відтиснутий на верхній кришці оправи або на корінці (золотом) для позначення її господаря. Суперекслібриси були переважно гербовими (родові герби власників бібліотек), інколи гравірованими, з художнім малюнком. На зміну гербовим суперекслібрисам прийшли вензельні (ініціали). На книгах з бібліотеки Леона Ідзіковського зустрічаємо ініціальний суперекслібрис – витиснені золотом внизу корінця літери **L. I.** (Леон Ідзіковський).

До другої групи належать печатки та штампи бібліотек. Приклад печатки, що визначає приналежність книг до бібліотеки Леона Ідзіковського зображено на Рис. 1.

Рис. 1

Після закриття бібліотеки Ідзіковського книги з його книгозбірні були розпорошені по різних установах. Визначити тепер приналежність книжки до книгозбірні можна тільки за провенієнціями, переглядаючи фонди *de visu*. Лише завдяки провенієнціям вдалося виявити примірники з цієї книгозбірні у фондах Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій.

Існує декілька різновидів печаток, які використовувалися для позначення приналежності книг до бібліотеки. Першою печаткою, яку використовували, ймовірно, при відкритті бібліотеки була

печатка овальної форми, синіми чорнилами з написом: «Книжно-музыкальный магазин и библиотека для чтения Л. Идзиковского в Киеве» (Рис. 1).

Згодом цю печатку замінили франкомовними печатками двох типів зображених відповідно на Рис. 2 та Рис. 3. Відзначимо, що російськомовну печатку створено раніше, про це свідчить те, що на багатьох книгах поверх російськомовної печатки поставлено франкомовну.

Рис. 2

Рис. 3

У 1876–1880 рр. використовувались датовані печатки, які подають відомості про те, коли саме книга була придбана для бібліотеки, вказуючи дату у форматі: число, місяць, рік (Рис. 4; Рис. 5).

Рис. 4

Рис. 5

Більш пізні види печаток бібліотеки Леона Ідзіковського зображено на Рис. 6–10.

Рис. 6

Рис. 7

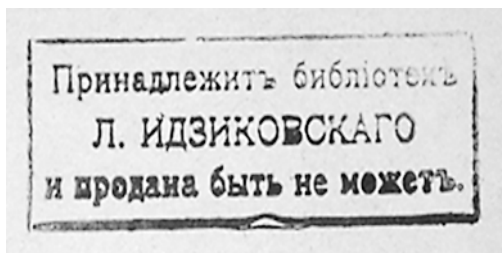

Рис. 8

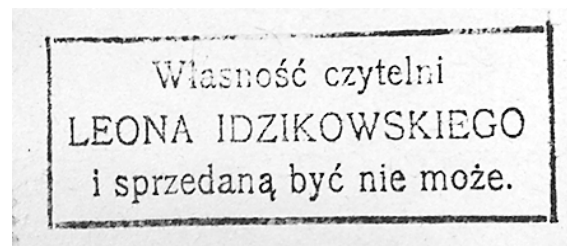

Рис. 9

Рис. 10

Крім печаток власне Ідзіковських на книгах зустрічаються печатки і інших осіб, установ чи організацій. Дослідження провенієнцій цього типу дає можливість вивчити історію перебування книгозбірні Леона Ідзіковського в інших бібліотечних установах та дослідити історію надходження цієї книгозбірні до фондів НБУВ.

На книгах, виданих польською мовою, зустрічаються печатки зображені на Рис. 11–14.

Рис. 11

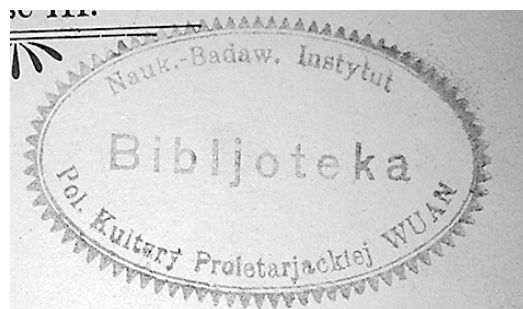

Рис. 12

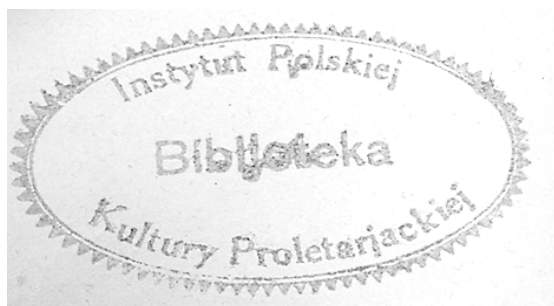

Рис. 13

Рис. 14

У 1925 р. у Києві було відкрито Центральну польську бібліотеку, яка проіснувала до 1935 р. [4]. У червні 1931 р Наркомом України було підготовлено і обгрунтовано проект постанови Раднаркому України «Про заснування у складі ВУАН Інституту польської культури» (ВУАН – Всеукраїнська академія наук), а 20 вересня 1935 р. вище політичне керівництво країни прийняло постанову про реорганізацію інституту в кабінет з вивчення наукової літератури, мистецтва та історії революційного руху Польщі. Кабінет так і не було створено [5]. У ці ж роки існував Польський інститут соціального виховання (Польський педагогічний інститут), який також закрили в 1935 році.

Наявність цих печаток на книжках збірки Леона Ідзіковського свідчить про те, що коли бібліотека перестала існувати, книги з її фондів були розпорошені між вказаними установами.

З 1923 по 1934 рр. Національна парламентська бібліотека України носила назву Центральна робітничка бібліотека ім. ВКП (б). Печатка вказує на те, що деякі книги з бібліотеки Ідзіковського перебували у її фондах (Рис. 15) [6].

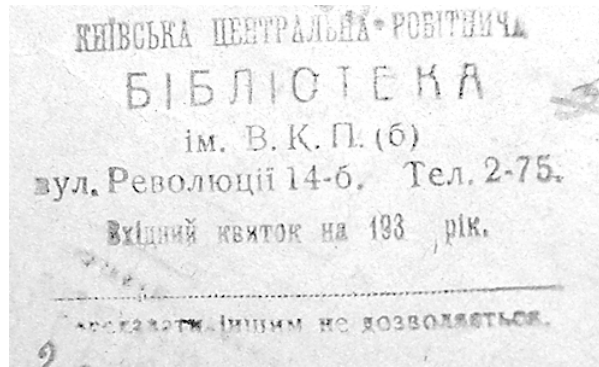

Рис. 15

Сьогодні частина книг з книгозбірні розпорошена у фондах НБУВ. На разі вдалося виявити понад 500 примірників.

Третю групу провенієнцій становлять бібліотечні ярлики.

На книгах з бібліотеки Леона Ідзіковського зустрічаються ярлики двох типів: німецькою та польською мовами. Ярлики німецькою мовою розміщувалися на форзаці книг, виданих німецькою, французькою та англійською мовами, а ярлики польською мовою, відповідно, у книгах польською мовою (Рис. 16, 17).

Рис. 16

Рис. 17

Наступними видами провенієнцій можемо виділити марки та печатки книготорговців та книжкових магазинів. Марка – це невелика наклейка, що розміщується в новій або старій книзі, задля реклами книготорговця, що продав її. Марка діє як мініатюрна реклама, що зазвичай, містить ім'я та місто книготорговця. Більш складні марки можуть містити кілька місць зберігання та рекламувати інші послуги. Вони зазвичай знаходяться на нижній частині оправи, двох суміжних внутрішніх полів вздовж корінця, внизу приклеєного переднього форзацу.

Знак книготорговця може бути у вигляді марки, а також чорнильного і рельєфного штампів. Марки мають вагоме значення для встановлення історії книготорговців і походження книг. Під час опису рідкісних книг марки та знаки книготорговців утворюють запутану мережу

разом з екслібрисами, штампами бібліотек, написами, аукціонними штампами, за допомогою яких можна відслідкувати історію побутування рідкісних книг.

На деяких книгах бібліотеки Леона Ідзіковського розміщені штампи книгарні та музичного видавництва Болеслава Корейво (Рис. 18–20). Музичний магазин, де також продавалися книги, був відкритий у 1873 р. У 1896 р. магазин, а також всі права на видані книги і ноти, придбав В. Ідзіковський [7; с. 103–104].

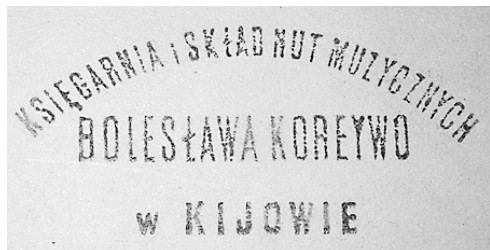

Рис. 18

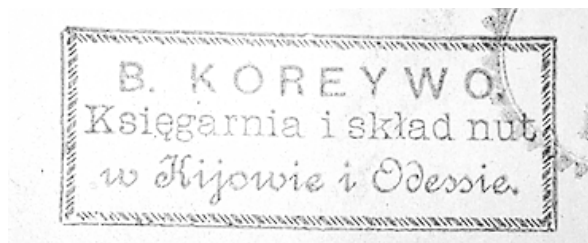

Рис. 19

Рис. 20

На книзі Bojarski, Józef P. (1822 – post 1897). *Stan Żydów dawny i obecny: charakter, obyczaje, zabobony i przyszłość* / Józef P. Bojarski (1822 – post 1897). – Lwów : Drukarnia Instytutu Stauropigiańskiego, 1891. – 147 s. стоїть штамп головного складу книгарні Губриновича і Шмідта (Рис. 21).

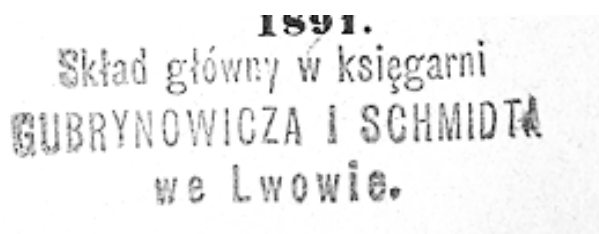

Рис. 21

Рис. 22

«Губринович і Шмідт» – польський книжковий магазин, бібліотека та видавництво засноване у Львові у 1868 р. Його власниками були Владислав Губринович (1836–1914) та Владислав Шмідт (1840–1909) [8; с. 249].

На примірнику видання *Edler, Karl Erdmann. Colorit-Studien : Novellen / von Karl Erdm. Edler.* – Wien : Carl Gerold's Sohn, 1874. на титульному аркуші внизу розміщено печатку «Verlag Carl Gerold's Sohn Wien» (Рис. 22).

Герольд і Ко – книжковий магазин, заснований у 1775 р. під назвою «Герольд». Після смерті Йосифа Герольда (1800) його вдова Магдалена (Марія) очолювала фірму, поки її син Карл Герольд не зміг взяти на себе керівництво. У 1855 р. керівництво фірмою перейшло до молодшого сина Карла Герольда – Моріца, після чого назву компанії було змінено на «син Карла Герольда» [9].

На багатьох виданнях німецьких друкарень зустрічаються сліди від наліпок книжкового магазину «G. A. Schmidt, Leipzig». Вони переважно заклеєні бібліотечним ярликом, але є примірники, де наліпка просто зафарбована чорним чорнилом. Лише на одному примірнику –

Erlebnisse während einer Reise zu unseren Truppen vor Paris im November und December 1870 / Dr. M. – Dresden, 1871 на титульному аркуші наліпка збереглася повністю (Рис. 23).

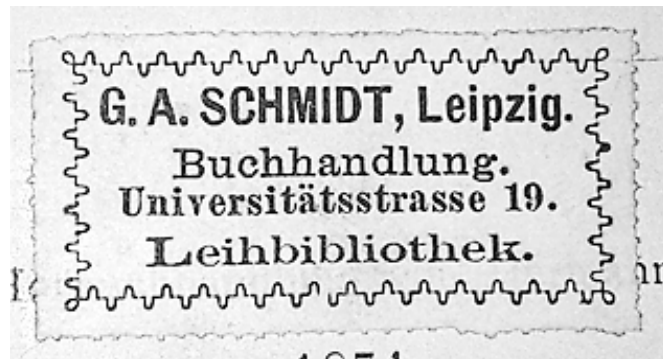

Рис.23

У книгознавстві та бібліотекознавстві власницькі записи, екслібриси, суперекслібриси, печатки, наклейки тощо є важливими документальними джерелами при дослідженні історії побутування та розповсюдження книги, історії розвитку бібліотек, вивчення читацьких інтересів, а також одним із основних інструментів при фізичному та бібліографічному відтворенні книжкових фондів давніх бібліотечних зібрань та книжкових колекцій. Вони іноді постають визначним і єдиним чинником для реконструкції втрачених на сьогодні чи розпорощених книгозбірень.

Під час створення каталогів – друкованих чи електронних – особливу увагу варто приділяти опису книжкових знаків. Під час опису книг у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ використовується книгознавчий аналіз. Опис складається з декількох важливих блоків:

- бібліографічний опис;
- опис оправи, яка не рідко є власницькою та оригінальною;
- опис книжкових знаків.

Ця робота є дуже важливою для подальших наукових досліджень історії книги, відтворення складу давніх бібліотечних зібрань та книжкових колекцій, які були розпорощені по різних фондах, як в межах нашої держави, так і за кордоном. Створення електронної бази даних книжкових знаків значно прискорить процес реконструкції розпорощених фондів. Робота зі створення таких джерел інформації уже активно ведеться за кордоном. Щорічно проходять міжнародні виставки, видаються каталоги, альбоми книжкових знаків. У 1996 році було створено Міжнародну федерацію любителів екслібрису (International Federation of Ex-libris Societies).

Книжкові знаки є винятково цінними путівниками у будь-яких дослідженнях для встановлення походження і долі бібліотек, а тому слід рекомендувати особливо обережне поводження з ними і збереження їх на книжках. Вони мають не тільки наукове, але і матеріальне значення, дуже часто підвищують цінність книги при наявності безпосереднього вказівника її походження.

Робота з вивчення та виявлення книжкових знаків – один з найцікавіших напрямків в науковій роботі у всіх бібліотеках світу.

Список використаних джерел:

1. Соколов В. Визначення терміна «провенієнція» в книгознавстві в контексті досліджень відомостей про власницьку належність книги / В. Соколов // Вісн. Книжк. палати. – 2014. – № 10. – С. 1–4.

2. Pearson D. *Provenance research in book history : a handbook* / David Pearson. – London : British Libr., 1994. – 326 p.
3. Ciechowski W. *Kijów i jego pamiątki: z planem, widokami miasta i ryciami wazniejszych budynków* / Waclaw Ciechowski. – Kijów, 1901. – 352 s.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 6, спр. 3349, 7 арк.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ (ЦДАВО України), ф. 1, оп. 16, спр. 12, 303 арк.
6. Національна парламентська бібліотека України: етапи розвитку. Частина 1 : від заснування до 1940-го року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nplu.org/muzei/gallery/Untitled2.html>. – Назва з екрану.
7. Рубаков М. *Хрещатик відомий і невідомий* / М. Рубаков. – Київ : Кий, 2003. – 504 с.
8. Tłuczek E. B. M. *Książki i czasopisma wydawane we Lwowie w XIX i na początku XX wieku – ze zbiorów Biblioteki Głównej Akademii Pedagogicznej (wystawa)* / Ewa B. Tłuczek, Renata M. Zajac // *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis : Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* III. – [S. l.], 2005. – S. 247–255.
9. *Wien Geschichte Wiki* [Електронний ресурс] / Wien Gerold & Co. – Режим доступу: https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Gerold_%26_Co. – Назва з екрану.

УДК 027.021:316.77+655.413

Дубас Т. П.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

РОЗВИТОК ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Стаття присвячена висвітленню видавничої діяльності наукових бібліотек у системі соціальних комунікацій. Розкрито специфіку трансформації видавничої діяльності на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: наукові бібліотеки, видавнича діяльність, видавнича комунікація, комп'ютерні технології, соціальні комунікації.

Dubas T.

DEVELOPMENT OF THE PUBLISHING ACTIVITY OF SCIENTIFIC LIBRARY IN THE SYSTEM OF SOCIAL COMMUNICATIONS

This article covers the publishing activity of scientific libraries in the system of social communications. The peculiarities of publishing activity transformation are shown at the current stage of development.

Keywords: scientific libraries, publishing activity, publishing communication, computer technology, social communications.